

meséről, hősmese, tündérmese, varázsmese, a mesemondó, csalimesék, a vicc, a monda, közmondások találós kérdések stb.); *Szájról szájra* (népköltészet — műköltészet, a népdal, virágénekek, betyárköltészet, balladák, kiolvasó versek gyermekjátékok, mondókamesék stb.).

A kötet szerzői közül csak néhányat említettünk, akiknek nevével már többször találkoztunk: Katona Imre, Morvay Judit, Tátray Zsuzsanna, Kovács Ágnes, Pócs Éva, Diószegi Vilmos, Ortutay Gyula, Kriza Ildikó, Küllős Imola, Kósa László, de még sorolhatnánk a kutatókat, akik lehetővé teszik számunkra, hogy rövid, de alapos összefoglalóik révén közeljussunk a paraszti kultúra világához.

A kézikönyv nem csak a Rádióban elhangzott népszerűsítő sorozat kivonata, mely az olvasók érdeklődését hivatott felkelteni, hanem tudományos igényű is, az ismeretek gazdagítására törekszik például a kötet végén felsorolt témákra utaló gazdag szakirodalommal (mintegy kétszáz címjegyzék; tudományos munkák, folyóiratok, gyűjtemények). A tanulmányokat gazdag kép- és rajzillusztráció teszi még színesebbé, különösen Korniss Péter és Paládi-Kovács Artilla fölvételeire hívjuk fel a figyelmet.

A *Kis magyar néprajz a Rádióban* című gyűjtemény nemcsak a néprajz kedvelőinek, de a szakemberek számára is hasznos kézikönyv.

VAJDA Zsuzsa

MAROS MEGYEI CIGÁNY MESÉK

Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya*. Marosszentkirályi cigány népmesék, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978

A *Népek meséi* sorozatban jelent meg Nagy Olga legújabb mesegyűjteménye a *Zöldmezőszárnya*, melyben Marosszentkirály három cigány mesemondójától, Ádám Ferencőtől, Puji Jánostól és Puci Józseftől összesen 21 mesét közöl. Noha ezek a mesék sok rokonságot mutatnak a magyar és román mesékkal, mégis érdemes velük foglalkozni, mert szerkezetükben, stílusukban és erkölcsi szemléletükben eltérnek az európai mesekincstől. Ezzel magyarázható, hogy az utóbbi években mind gyakrabban szólatatnak meg cigány mesemondókat és a szakemberek egyre nagyobb érdeklődést mutatnak a cigány mesék iránt.

A mesék olvasásakor mindjárt szembetűnik, hogy a cigány mesélőknél gyakoribb a szereplők beszélgetése és rövidebbek az összekötő szövegrészek. A cigány mesestílus a rövid mondatokat kedveli, és a cselekmény egymás után következő mozzanatainak kapcsolódását értelmi, logikai szempontból elhanyagolja. Például: „Felül a fiú a számarra. A számar pontosan oda tette le. Eltűnt aztán a számar. Ő bé a kertbe. Meg is kapja a huszonnégy almafát sorba. A közepibe ott egy vén száraz al-

mafa.” (A *kicsi muzsikus* — BN. 708 Magzatával kitett anya mesetipusához közel álló változat, lényeges eltérésekkel és babonás hiedelmekkel.) A magyar mese ezzel szemben jobban részletezné az események egymáshoz kapcsolódását; epikusabb, lassúbb menetű, díszítőelemekben gazdagabb, mint a már balladás, erősen tagolt, olykor szinte szaggatott cigány szöveg. A nyelvi tömörség néhol már költőivé válik: „Jaj, a keze el van vágva s folyik” vagy „... a boszorkánt pedig a ló farkához kötötték. Ahová hús esett, ott tó lett, ahová csont esett, oda hegy lett.” (*Világvámosa* — szerkezetileg a BN. 707 Aranyhajú ikrek című típust képviseli.)

Az állandó stílusfordulatok közül legerősebben kötött a mese kezdő és záró formulája. Érdekes, hogy a legtöbb mesénél az első „hol” elhagyásával kezdik a formulát: „Volt egyszer, hol nem volt...”, „Volt egyszer egy király...” „Egyszer volt, hol nem volt...”. A „hetedhét országon is túl” kifejezést időnként a magyar népmesék tréfás bevezető fordulattal folytatják, pl. „ahol a kurtafarkú malac túr...”, a cigány népmesékben ez nem található meg, esetleg a fokozása, „még azon is túl...” A záró formula egyszerű és szinte állandó, „Ha meg nem haltak, máig is élnek egészségbe.”, „s ha megmaradott, még máma is él.”. A kötet 21 meséje közül csak egynek a befejezése tér el a többiétől: „Nagy lakodalom volt, Hencidától Boncidáig. Én muzsikáltam ott. Hordták a vizet rostával, vágták a fát kapával, amit tudtam, elmondtam. Még ma is élnek, ha meg nem haltak.” (*János meséje* — BN. 306 Táncolni járó leányok típusának elég tiszta változata, valamint a BN. 307 Az elkárhozott leány típusba csúszik át.) Nem kell meglepődnünk a hétköznapias, szinte már trágár kifejezéseken sem, melyek a királyok, királykisasszonyok szájából hangzanak el, vagy éppen hozzájuk szólnak: „Ej, kurva legyen anyád!”, „Na, basszam az anyád mindenit!” vagy „Hadd az anyja p.-. .ba. Tróger!” — mondja a herceg *Fleskuca meséjében*. „Na, te büdös dáma” — szólítja meg a királykisasszonyt a főhős *Az aranymadár* című mesében. A cigány mese stílusbeli sajátosságai tehát azt mutatják, hogy bár a cigányságra erősen hat a befogadó ország mesekincse, a stílus terén mégis nagyfokú önállóság figyelhető meg, pontosabban: mesekincsük tartalmilag kölcsönözött, formailag meglehetősen önálló.

A cigány mesék szerkezetében gyakran motívumáthelyezéssel, motívumcsonkítással találkozunk. A mese a megszokott kezdőmotívummal indul, majd a hős elmegy szerencsét próbálni anélkül, hogy a mesélő megindokolná tettét (a magyar mesékben vagy véletlen folytán, vagy tudatosan indul el a hős). A cigány meseszöveg csupán a cselekmény szempontjából szükséges tényrt rögzíti. A mesélő gyakran megjegyzi: „Minek szaporítsam a szót? A középső (testvér) is úgy járt, mint az első.” (*Piros király legkisebb leánya* — a Tündér Ilona egy archaikus változata.) A motívumcsonkulással rokon jelenség az egyes szereplők sorsáról vagy egyes kalandok folytatásáról való megfeledkezés. Szép példája ennek *Az aranymadár* című mese (BN. 567 A csodamadár típusba

tartozik, ebbe ékeződik a BN. 566 B Fortunatus B és C epizódja, majd a BN. 568 A hűtlen feleség című típus C és D epizódjai és a mese cselekményszála könnyedén visszakanyarodik az alaptípushoz). A szegény ember fiai, noha „szép, derék, szálas fiúk”, nem akarnak dolgozni. Apjuk megfogja az aranyadarat, amit megsütnek, és a három fiú ellopja és megeszi annak egy-egy testrészét. „Mert úgy tudjátok meg, az aranyadárnak csak három testrésze volt jeles: aki a fejet ette meg, abból király lesz; ki a zúzóját, az minden gondolatot kitalál, s aki a máját ette meg, annak minden alváskor száz forint kerül a párnája alá.” Elmennek szerencsét próbálni, de a mesemondó csak a legkisebb fiút követi, aki sok indokolt és indokolatlan kaland után a mese végén találkozik két bátyjával — mindhárman az aranyadártól kapott tulajdonság birtokában vannak. A mesemondó nem tartotta fontosnak, hogy a másik két testvérről is elmondjon valamit. A meselemek ilyen önkényes használata, keveredése (egy-egy mese több mesetípusból áll, ahogyan azt a fenti példákban láthatjuk) nagyon megnehezíti, hogy a cigány meséket beilleszték a nemzetközi népmesekatalógus (AaTh) mesetípusainak rendszereibe.

A cigány mesék alakjairól, hőseiről is kell szólnunk. A sárkányölő-királylány-szabadító alapmotívum adja a legtöbb lehetőséget a változatos, kalandos feldolgozásra. Ezeknek a meséknek legfontosabb szereplői a király, királyfi, szegénylegény, sárkány és boszorkány. A hős segítőtársai a Fahorgasító, Kómorzsoló, Nagyevő, Nagylábú, az állatok közül a kutya, oroszlán, kecske (zöld, piros, fehér), akik a hőst kisegítik a bajból. A román mesék mitikus asszonyai — Szent Péntek, Szent Szombat és Szent Vasárnap — is jótévő személyekként jelennek meg. Szinte valamennyi mesében a Zöld, Piros, Fekete vagy Fehér király szerepével, és nem véletlen, hogy a mese világa a Fehér, a Fekete világ pedig, ahová a hősnek el kell mennie, hogy feladatát teljesítse és onnan visszatérve elnyerje jutalmát. A sárkány helyett gyakran a hatalmas erővel bíró félsinges törpe vagy az ördög jelenik meg.

A cigány mesék erkölcsi szemléletben is eltérnek a magyar vagy akár az európai mesekincstől is. Ez talán a szereplők jellemének eltérő ábrázolásával magyarázható, hiszen a cigány mese hőse gyakran egyik lábával a valóság talaján áll, időnként gyenge, sőt gyáva is lehet. Néha megunja királyi életét, és „ő járt vadászni, otthon a felesége rendezte a konyhai dolgokat”. A cigány mesében a kegyetlen tetteknek nincs olyan súlyuk a történet szempontjából, mint a magyar mesékben a jócselekedetnek. Ezzel hozható összefüggésbe, hogy míg az európai tündérmesék mind jól végződnek, a bűnös elnyeri büntetését, a jó jutalmát, addig a cigány mesék tragikus végűek is lehetnek. A cigány mesében szinte minden elentmondás nélkül megfér egymás mellett a mese világa és a valóság. A cigány mesélők a tündérmesék természetfeletti világában lépten-nyomon felvillantják a való élet elemeit. Pl. „Ti nem veszitek észre, hogy apám

se nem eszik, se nem iszik, se újságot nem olvas?” — sóhajt fel a királykisasszony; „Egyszer csak kap János egy táviratot a Zöld királytól...”, vagy „Hamar elé a kőművesekkel, egy világítótoronyt csinálni, s akkor kagylót vezetünk a fiú fülire. Telefont.” — adja ki a rendeletet a királykisasszony; a megvakított királyné pedig ekképpen sóhajt fel: „(sípól a vonat) — Ej, édes Istenem! Hátha eljutok oda, ahol a vonat van! Hagy vágjon el, ne még kínlódjak vakon.”

A kötet meséin érezhető, hogy a mesemondást eleven igény élteti, a mesemondó közönségnek mesél, kik alkalmasint közbeszólnak. Igaz ugyan, hogy a mesék műfajilag nem „tiszták”, tele vannak hiedelmekkel, mondai és legendai beütésekkel, mégis kellemes élményt nyújtanak az olvasónak, a szakembernek pedig hasznos tapasztalatokat.

VAJDA Zsuzsa

A ZÁRTSÁG TERHEI

Graham Green: *A szakítás*, Magvető Kiadó, Budapest, 1979

A marxista gondolkodás képviselői (többek között Heller Ágnes), a társadalmat és a közösséget nem tartják azonos fogalmaknak. S ha az előbbit makro- az utóbbit pedig mikrostruktúráként fogjuk fel, s e közben csak mennyiségi megkülönböztetésre, arányérzékelésre gondolunk, ismét tévúton járunk; valójában ugyanis az emberek számára sorsdöntő megkülönböztetésről van szó. Erről egyébként nyugaton is így gondolkodnak. David Daiches például a kor legnagyobb írásművészeinek (Hemingway, Virginia Woolf) világában a kis csoportoknak életközéget nyújtó fontosságát hangsúlyozza ki, a kisebb asztaltársaságot, mely viszonylagos biztonságot és kiteljesedési lehetőséget ígér az egyénnek a szétszaggatott érdekekkel és ezért veszélyekkel is terhelt, a biztonságra vágó tudat előtt nyugtalanító fehér foltokat rejtő társadalmi élettel szemben. Az ilyen otthont nyújtó, közérzetet istápoló közösségeket rendszerint a hasonló érdeklődési kör és a munkavégzés közben spontánul teremődő barátság teremti meg. Tartalmaik többnyire közhelyek ismételtetésében, a közös hobbikban, kirándulásokban, iszogatásokban és lényeges szempontkülönbséget nem tartalmazó vitákban merülnek ki. Ezeknek a realista leírását már a múlt századi irodalom kimerítette: elítélte őket tartalmatlanságuk és kicsinyességük miatt (Tolsztoj) vagy szenvedett helyettük, esetleg velük (Flaubert, Dosztojevszkij), nemritkán pedig megbotránkozott a romlottságuk miatt (Balzac), olykor etikai mércén élesen szétválasztotta őket (Stendhal), később örökös iróniára, rezerváltságra (Thomas Mann), sőt kétségbeesett cinizmusra kényszerül velük szemben (Joyce); végül pedig, napjainkban, a stílus és a szerkezet újabb forradalma által vagy elnéz felettük vagy átvilágít rajtuk (latin-amerikai írók).